

Bryllupsdigtet i musikalsk iklædning

af seniorforsker Ole Kongsted, Det Kongelige Bibliotek

Deres Kongelige Højheder, direktør Kolding Nielsen, kære gæster, kære kolleger, kære 'kapellaner', – kære publikum

Den første musikhistoriker, der skrev en 'hof-musikhistorie' baseret på ekstensive arkival-ske kildestudier, var dansker. I 1892 dispute-rede Angul Hammerich for den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet på afhandlingen *Musiken ved Christian den Fjerdes Hof*. Han skrev allerede i første afsnit af disputatsen en passus, som gjorde indtryk, idet han omtalte Christian IV's tidsalder som en i vor musikhistorie „smilende Oase midt i et stort og temmelig ufrugtbart Øde“.

Hammerich var klar over hvilken „ejendommeligt Plads, paa engang fremskudt og isoleret“, Christian IV-tiden indtog i dansk

musikhistorie, og han var ligeledes ganske klar over periodens betydning set i internationalt perspektiv. Det skulle dog vare flere generationer, før dette synspunkt endelig slog igennem indenfor den internationale musikforskning, hvilket først og fremmest skyldes, at man dengang skrev om danske musikhistoriske temaer på dansk. At man ikke tidligt tænkte på en formidling af ny forsk-

ning også på engelsk og tysk har unægtelig forsinket forståelsen for denne periode blandt udenlandske forskere. Som vi ligeledes hørte, opfattede Hammerich angiveligt perioden forud – altså Christian III's og Frederik II's tid som en ufrugtbart ørken.

Hammerichs værk er et 'opus magnum', – et værk, som man umuligt kan komme udenom ved studiet af Renaissancens musik på vore breddegrader. Begge del-synspunkter i afhandlingen – både 'oasen' og 'ørkenen' – trænger nu mere end 100 år senere til at blive nuanceret, suppleret og korrigeret, og det er der for så vidt intet mærkeligt i. Vi ved i dag mangt og meget, Hammerich ikke vidste, vi har hjælpemidler, han ikke havde, – en stor del af det dengang kendte musikalske materiale er efterfølgende gjort offentligt tilgængeligt etc. etc., nye fund er kommet til – hvilket vil sige, at vi i dag har langt bedre muligheder for at vurdere kvalitet og betydning, end Hammerich havde i 1892.

Vedrørende den første del af synspunktet – altså 'oaseperspektivet', kan vi nu i dag, hvor forskningen er kommet en del længere, se, at 'oasen' under Christian IV var væsentlig større og langt mere frugtbar, end Hammerich troede. Det ved vi ikke mindst siden Christian IV-året 1988, bl.a. ved hjælp af de ud-

Tale ved koncerten 11. oktober 2006, hvor Capella Hafniensis opførte en række bryllupsmotetter fra samlingen Musica Nuptialis (1590) af Bartholomaeus Stockmann. Kronprinseparret overværede koncerten.

givelser og udstillinger, som en række danske forskere stod for: på musik siden i forbindelse med de mange publikationer var det Københavns Universitet v/ professorerne Henrik Glahn og John Bergsagel, den smukke nodeserie blev udgivet under ledelse af Niels Krabbe og Niels Martin Jensen, og mange medarbejdere både ved Det Kongelige Bibliotek og ved Musikhistorisk Museum bidrog

både praktisk og videnskabeligt.

Vedrørende den anden del af synspunktet – altså 'ørkenperspektivet' under Christian III og Frederik II – må vi i medfør af de fund, der gjort siden og med baggrund i den forskning, der har fundet sted efter Hammerich, retfærdigvis sige, at synspunktet i dag er ganske urimeligt. Opfattelsen af Danmark som provins og Østersø-området som periferi, der lå fjernt fra, hvor tingene virkelig skete, har i tidens løb været lanceret af flere – både af udenlandske forskere, i øvrigt særlig tyske forskere, og også af danske forskere. Det hævdes stadigvæk nu og da af folk, der ikke har det fornødne overblik over regionens historie og de nyeste års væsentlige fund, som indenfor den periode, vi her taler om – 1500-tallet – først og fremmest har fundet sted inden for musik- og bibliotekshistorie. Men jeg kan forsikre om, at synspunktet aldeles ikke længere holder. Christian IVs oase fremstod ikke midt i Christian IIIs og Frederik II's ørken. De 100 år fra Reformationen til Christian IVs død skal ses i et langt stræk. Christian IV-tidens frugtbare kunstneriske milieu kan kun forstås som voksende ud af, hvad der skete efter Reformationen, med reorganiseringen af kirke, universitet og skole – uddannelse i det hele taget – og forståelsen af musikkens placering i denne sammenhæng. Der var en frugtbar fortid, som vi bare ikke har kendt til før nu. Dette kan for såvidt ses af de publikationer og artikler, der er publiceret i de sidste to årtier, men det vil selvsagt blive uddybet i takt med, at vi får beskrevet, bearbejdet, udgivet og indspillet de fund, der allerede er gjort, men som for en del endnu ikke er offentliggjort.

Bartholomaeus Stockmanns samlede opus – som snarere hører til i Frederik II's sidste end i Christian IV's første år – er uden for enhver tvivl et musikhistorisk såvel som kulturhistorisk dokument af højeste karat.

Musikken har kvalitet, også når vi har samtidige internationale briller på, og kulturhistorisk set er værkerne fremfor alt betydningsfulde, fordi de dokumenterer en genre, som vi forvejen kun havde et par eksempler på fra Danmark: bryllupsdigtet i musikalsk ikklædning. Denne genre: lejlighedsdigtet, digtet ad hoc, digtet til den konkrete lejlighed, som kunne være forfattet respektive fortonet med anledning i bryllup, begravelse, fødselsdag, nytårshilsen, doktorpromotion, borgmestervalg, eller blot hyldesdigt til en mæcen, et byråd eller en rådmand i forbindelse med en rejsende musikers besøg el. lign., har den nyeste forskning vist, er et specificum for Østersø-området. Det findes simpelthen ikke så ofte i Sydeuropa som i Nordeuropa – og specielt i havnebyerne omkring Østersøen.

Stockmanns samlede produktion omfatter blot 12 værker, men dette, at vi kun har 12 værker, reducerer ingenlunde betydningen af hans opus, som ikke kun er vigtigt i en musikalsk, men også i en kulturhistorisk sammenhæng: Det drejer sig om tre værker, som han overrakte "Flensborg-samlingens" kompilator, Hans Hartmann, som nytårshilsen i anledning af nytåret 1584; de er alle tre broderet over Hartmanns symbolum: *Commenda Domino viam tuam* (Ps. 37, 5). Hertil ni bryllupsmotetter af hvilke fem er skrevet med et konkret bryllup for øje, mens fire ikke har nogen dedikation og dermed muligvis ingen konkret anledning. Blandt de værker, der bærer dedikation, er to værker skrevet til prinsesse Elisabeths bryllup med hertug Heinrich Julius, et til rigsråd Henrik Ramels bryllup med en pige af en af Danmarkshistoriens kendteste slægter: nemlig Rantzau-slægten, et værk er skrevet til et præstebryllup i Munthe-familien i Tikøb, og et værk komponeret til en kongelig kancellisekretær Hans Rostrups bryllup med en borgmesterdatter Fincke fra Flensborg – gode

danske slægtsnavne.

En ganske morsom historie knytter sig til fyrstebrylluppet imellem Christian IVs søster og den tyske hertug. Som skik og brug var i fyrstelige kredse på dette tidspunkt, blev ægteskaber jo af og til indgået under jagttagelse af – skal vi kalde det 'geopolitiske hensyn'. Brud og brudgom havde ikke altid truffet hinanden før til selve brylluppet – – en praksis vi vel har lov at være temmelig sikre på, at kronprins Frederik aldrig ville have fundet sig i! – – Men sådan skete det ofte tidligere, og altså også hin minderige april dag i 1590 på Kronborg Slot. Der findes beretninger om, hvorledes den tyske hertug med et stort følge rejste fra Wolfenbüttel til Rostock – tog 'færgen' til Gedser og ankom en eftermiddag i begyndelsen af april til Frederiksborg Slot. Det blev besluttet, at man skulle overnatte på Frederiksborg og først næste dag drage videre til Kronborg. Hertug Heinrich Julius – som var en begavet spøgefugl, der i øvrigt selv skrev skuespil og var meget interesseret i musik – stak imidlertid af fra sit følge på Frederiksborg; medbringende de juveler, han ville give sin prinsesse i bryllupsgave, ankom han om aftenen til Kronborgs slotspørt. Han udgav sig for at være tysk juvelér og bad om at få foretræde for prinsessen i det vigtige ærinde at ville sælge hende smukke juveler, som hun kunne bære til sit bryllup. Prinsessen blev naturligvis nysgerrig. Juveleren fik foretræde for prinsessen – han var 25, hun var 16 – de havde aldrig set hinanden! Den tyske juvelér viste så de 'rare sager' til prinsesse Elisabeth, der selvfølgelig blev fyr og flamme ved synet af af de smukke smykker.

Og så skete det jo altså hverken værre eller bedre, end at prinsesse Elisabeth naturligvis spurgte om prisen på smykkerne, – – på dette spørgsmål svarede den tyske juvelér frimodigt, at prisen var – – en nat med prinsessen . . .

Et par vagter escorterede – 'und zwar sofort' – den lystige juvelér ned i kasse-matterne til et ufrivilligt ophold på vand og brød. – Næste dag arriverede hertugens følge fra Frederiksborg, hvor man bestyret fortalte om, at hertugen medsamst juvelerne var forsvundet. På Kronborg lagde man to og to sammen og hentede 'juveleren' op fra fængslet i Kronborgs kælder, hvorefter sagen opløstes til almindelig munterhed.

Vi beder nu Capella Hafniensis give os et par prøver på Stockmanns musikalske mesterskab. I første omgang med to motetter, der øjensynlig ikke er skrevet i nogen konkret anledning.

Først en tekst af en ukendt forfatter: *Prospera conjugii*, om den herlige situation, der indtræffer, når den dydige brud træder ind i brudekammeret til den ventende brudgom, der, som der står "finder den den tilladte glædes sande lyksaligheder", og hvor begge partcipanter medsamst gæsterne "giver lydelige tegn på deres glæde" – – kom så ikke og sig, at der ikke er både krop og sjæl i Renaissancemusikken – det er jo i sandhed en dramatisk formulering i en dramatisk situation!

Dernæst en mesterlig tekst fra Højsangen om 'min fuldendt fagre veninde, der er uden lyde, og hvis læber drypper af honning og mælk'. "Der Geruch deiner Salben übertriff alle Gewürze" – "how much better the fragrance of thine ointments than all spices" – kom ikke her og sig, at det er jazzen eller rock-musikken, der har 'opfundet' kødeligheden i musikken. Her oplever man i den første motet en spændstig og sprudlende glæde over den indtrufne situation – i den anden en absolut fysisk betinget accelererende begejstring over den smukke pige, der 'drypper af sødme' . . . en nok så erotisk beskrivelse, som vi finder den i nyere musik,

og efter min opfattelse måske også nok så elegant ...

Hvis man ikke kan høre det i musikken, er det, fordi vi ikke synger den godt nok, der er i hvert fald ikke noget i vejen med det, der står på papiret ...

Mine damer og herrer – – – en absolut sødmefuld mezzosopran, – – – her til 4 herrer – – – af jeg havde nær sagt alle slags ...

Biografiske oplysninger om Bartholomaeus Stockmann er yderligt sparsomme. Titelbladet på denne trykte samling bryllupsmusik fra 1590 – som er et unicum tilhørende Landeszentralbibliothek i Flensburg – afslører, at han var født i Braunschweig. Han blev i 1583 ansat som kantor i Flensburg; allerede tre år efter sagde han imidlertid sin stilling som musikk lærer ved latinskolen op samtidig med rektor – grunden kender vi ikke. Man har formodet, at en uoverensstemmelse med byrådet i Flensburg kunne ligge til grund for, at rektor og kantor gjorde fælles sag, og det lyder rimeligt.

Og det overraskende er så, at Stockmann blev i Flensburg efter sin afsked med kantorstillingen. Den 17. september 1587 var han til bryllup i Kolding – det skal vi høre mere om om et øjeblik; da han to dage senere rejste hjem til Flensburg og gik ind ad døren til sit hus, blev han slæbt i fængsel – som der står i annalerne: 19. september "... wart de olde Cantor in den Torn geslepet und gesetter". Hvorfor ved vi ikke, – mærkværdigt er det faktum, at han mindre end tre uger efter fængslingen i Flensburg blev ansat som kongelig bassanger i København! Denne forunderlige og unægtelig aparte 'karriere' fra tugthuskandidat til kongelig bassanger på bare 19 dage er helt uforståelig, medmindre man forestiller sig, at en

magtfuld person har interveneret. Der kan have været tale om Hans Hartmann – dronningens rentemester og kompilator af "Flensborg-samlingen" – som boede i Flensburg, var en god ven af Stockmann længe inden dennes ufrivillige ophold på vand og brød, og som i kraft af sin stilling var tæt på hoffet; men der er måske snarest tale om en anden mere magtfuld person: selveste Henrik Rantzau – rigets næstmægtigste mand, som også var bekendt med Stockmann.

Endelig kan det sådan set være Frederik II selv, der – måske på initiativ af en af de foregående – har hentet Stockmann ud af fængsel. Frederik II kom gerne til Flensburg; ved en enkelt lejlighed – ikke meget tidligere end Stockmanns ophold bag tremmer – havde kongen været til bryllup på rådhuset, hvor Frederik havde været meget lystig og havde danset med borgerfruerne ". . . alwo sick I.[hro] M.[aiestät] sehr lustich gemakett und mit den Borgerfruwens gedantzett". Det er ved sådanne lejligheder, at man må tænke sig Stockmanns værker foredraget. Selv i de tilfælde, hvor der er tale om kirkelige tekster, er der ikke tale om liturgisk musik – altså musik til gudstjenestebrug; der er netop tale om festmusik. I dannede kredse kunne de fleste personer i Renæssancen synge eller spille et instrument, og man må tænke sig disse motetter opført om aftenen i festligt lag i disse kredse, – for de finere borgere ofte på rådhuset som f. eks. i Flensburg, men ellers i købstædernes borgerhuse. At festmusikken ofte var formuleret på latin, var ikke nogen hindring i disse kredse, hvor man på Metropolitanskolen, Herlufsholm og domkirkelatinskolerne fra barnsben blev undervist netop i latin.

Da Stockmann blev hentet ud af sit ufrivillige ophold bag tremmer i Flensburg, var Frederik II og hoffet faktisk i nabolaget, – så man kan som sagt godt tænke sig

den mulighed, at Hans Majestæt selv har intervenseret. Men det kan som sagt også have været Rantzau. Da denne mægtige mand i 1588 udgav beskrivelsen af gravlægningen af Frederik II, bad han nemlig Stockmann skrive en *Querela* – en sørgemusik over kongen. Musikken er desværre ikke overleveret – men vi har jo lov at håbe, at den dukker op en dag, – jeg ville i hvert fald meget gerne se den. Den var bilag til Rantzaus *Descriptio Pompae Funeris*, som kun har overlevet til i dag i tre eksemplarer. Desværre har ingen af dem Stockmanns musik.

Stockmann var kun i sin stilling i tre år indtil september 1590 – et lille halvt års tid efter fyrstebrylluppet; om han drog andetsteds hen, f.eks. hjem til Tyskland, hvor han kom fra, eller om han døde i København, ved vi ikke. At han – på baggrund af de oplysninger, vi har om ham – må have haft en central placering ved hofmusikken, hvor der på denne tid bl.a. var et interregnum i rækken af kongelige kapelmestre, synes hævet over enhver tvivl.

Vi skal høre to motetter – i modsætning til de to første begge komponeret og for den førstes vedkommende også forfattet – med en konkret anledning for øje.

Først *Tu qui corda creas* som er skrevet til sognepræst i Tikøb Hans Ludvigsen Munthes bryllup i 1586 med Catharina

de Fine, datter af Frederik II's hofkapelmester, Arnoldus de Fine, – en person, der har tusindvis af efterkommere i det danske og det norske monarkis historie. Brylluppet fandt sted i Kolding, Stockmann var tilstede, og det var ved hjemkomsten to dage efter denne begivenhed, at han måtte vandre i kachotten i Flensborg. Teksten er klart forfattet med netop dette bryllup for øje. Bemærk den begavede 'Anspielung' på brudens navn: de Fine. Efter bønnen til Gud om, at han vil stå de to nygifte bi 'med sædvanlig godhed', lyder det: "Concelebrent nomen quò sine fine tuum", d.v.s. således, at de "uophørligt [uden ende] i fællig forherliger dit navn". På 420-års dagen for brylluppet d. 17. september 2006 – for en lille måned siden – opførte Capella Hafniensis denne motet i netop Tikøb Kirke. Pastoren og kapelmesterdatteren fik desværre ikke mange år sammen. 14 år efter brylluppet døde de begge og deres lille søn den samme dag inden for 2 timer – af pest.

Derefter følger samlingens nr. 6 med tekst fra Esajas: *Sicut juvenis amat virginem* – en sprudlende og festlig motet, konciperet for fem stemmer ligesom de andre motetter i samlingen, komponeret til brylluppet 1585 imellem kong Frederiks 'secretarius' Hans Rostrup og Catharina Fincke – af den bekendte borgmesterslægt fra Flensborg.